

Юсупова О.О.\*

## ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ВПЛИВУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

*В статті розглянуто основні моделі техногенного економічного розвитку. Проаналізовано теоретичні підходи щодо впровадження сталого розвитку як основи майбутнього економічного зростання всіх країн світу. Показано, що Україна сьогодні знаходиться на початковій стадії переходу до концепції сталого розвитку, визначено фактори, що перешкоджають руху України в цьому напрямку.*

**Ключові слова:** техногенний тип економічного розвитку, фронтальна економіка, концепція охорони навколишнього середовища, концепція сталого розвитку, індекс екологічної ефективності.

*A review of main models of anthropogenic economic development is given. Theoretical approaches to implementation of sustainable development as the fundamentals for future economic growth in all countries are analyzed. It is shown that Ukraine still remains at the initial phase in moving to the sustainable development concept; factors hampering the move of Ukraine in this direction are outlined.*

**Keywords:** anthropogenic type of economic development, the frontal economy, the concept of environmental protection, the concept of sustainable development, environmental performance index.

*В статье рассмотрены основные модели техногенного экономического развития. Проанализированы теоретические подходы к внедрению концепции устойчивого развития как основы будущего экономического роста всех стран мира. Показано, что Украина сегодня находится на начальной стадии перехода к концепции устойчивого развития, определены факторы, препятствующие движению Украины в этом направлении.*

**Ключевые слова:** техногенный тип экономического развития, фронтальная экономика, концепция охраны окружающей среды, концепция устойчивого развития, индекс экологической эффективности.

Постановка проблеми. Останні чотири десятиліття стали періодом безпрецедентного економічного зростання та підвищення добробуту людства. За цей час масштаби світової економіки збільшилися втричі, а населення зросло більше ніж на три мільярда чоловік. Однак економічне зростання супроводжувалося забрудненням навколишнього середовища та виснаженням природних ресурсів. До 70-х років ХХ століття екологічний фактор не розглядався як такий, що може впливати на економічне зростання. Лише в 70-х роках

\* аспірантка кафедри міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка  
Науковий керівник: проф. Пузанов І.І.

XX століття, коли загострилися екологічні проблеми, перед економічною наукою постала нова задача – аналіз тенденцій еколого-економічного розвитку та розроблення нових концепцій розвитку.

Аналіз досліджень та публікацій. Моделі техногенного типу економічного розвитку почали виникати ще до 70-х років XX століття. Одним з перших дослідників у цій галузі знань вважається економіст Кеннет Боулдінг, який запропонував ідею фронтальної економіки. Проблематиці впливу економічного зростання на екологічний розвиток як на рівні окремих країн, так і світової економіки приділяють увагу такі іноземні дослідники, як Д. Герман, Г. Далечіні, Д. Медоуз, М. Месарович, Дж. Кобб, Д. Корнет, Е. Пестель, Дж. Форестер та інші. Вивченням окремих аспектів впливу економічного розвитку на навколишнє середовище займаються такі українські вчені, як О. Веклич, В. Вернадський, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, Л. Мельник та інші.

Метою дослідження є аналіз теоретичних підходів до аналізу взаємозв'язку між екологічним та економічним розвитком, а також визначення позиції України на шляху до сталого економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні світова економіка знаходиться на стадії техногенного типу економічного розвитку [1, с. 71]. Характерними особливостями техногенного типу економічного розвитку є, по-перше, природоємний розвиток, що не враховує екологічні обмеження, по-друге, надія на нескінченні можливості науково-технічного прогресу та стрімке використання відновлювальних та невідновлювальних природних ресурсів, що породжує значні екологічні та економічні втрати у вигляді різного роду забруднень навколишнього середовища, по-третє, наявність зовнішніх, зазвичай негативних наслідків, екстерналій, що ігноруються суб'єктами економічної діяльності.

Екстерналії класифікуються за такими видами:

1) Темпоральні екстерналії – негативні наслідки, такі як забруднення навколишнього середовища, деградація ґрунту, вичерпання запасів невідновлювальних природних ресурсів, які ведуть до величезних екологічних та економічних проблем. Але можуть існувати і позитивні темпоральні екстерналії, наприклад, завдяки стрімкому науково-технічному прогресу та досягненням у медицині наступні покоління зможуть користуватися позитивними ефектами в майбутньому.

2) Глобальні екстерналії, які насамперед проявляються в транскордонному забрудненні навколишнього середовища. Так, забруднення річок і озер, викиди хімікатів в атмосферу, радіоактивне забруднення внаслідок аварій на АЕС, аварії нафтових танкерів та інші несприятливі для екології події, які відбуваються на території певних країн, породжують величезні екологічні проблеми та економічні втрати в інших країнах.

3) Внутрішньорегіональні екстерналії – це екстерналії, що мають аналогічне з глобальними екстерналіями походження, але діють на території однієї країни.

4) Міжсекторальні екстерналії проявляються в заподіянні значної економічної шкоди певним секторам економіки внаслідок швидкого розвитку інших секторів, що призводить до надмірного виснаження природних ресурсів країни. Розвиток важкої промисловості, енергетики та транспортного сектору зазвичай негативно впливає на сільське господарство через знищення родючих земель. Можливі й позитивні міжсекторальні екстерналії [2, с. 166-169].

5) Локальні екстерналії – вплив деякого суб'єкта-забруднювача на інші суб'єкти економіки, наприклад, на населення регіону або на інші підприємства.

6) Екстерналії на нанорівні проявляються у впливі людини на генофонд майбутніх поколінь людей та на генофонд флори та фауни, який має непередбачувані наслідки (вплив генно-модифікованих організмів на все живе).

Аналіз сучасної економічної літератури дає підставу для виділення трьох моделей техногенного типу економічного розвитку, які так чи інакше впливають на навколишнє середовище: фронтальна економіка, концепція охорони навколишнього середовища та концепція сталого розвитку.

Концепція фронтальної економіки («ковбойська економіка») була поширеною до 70-х років XX століття, тобто в той період, коли основними факторами розвитку економіки вважалися праця та капітал. Ця концепція залишала поза увагою негативні наслідки економічного розвитку (забруднення та деградація навколишнього середовища), а також їхній вплив на економічне зростання та якість життя населення. Автором цієї моделі вважається американський економіст Кеннет Боулдінг. У 1966 році вийшла в світ його відома стаття «Економіка прибуваючого космічного корабля «Земля»» (The Economics of the Coming Spaceship Earth), в якій він розглядав економіку майбутнього як екологічну систему, що подібна до «космічного корабля «Земля»», який одиноко летить у Всесвіті та має обмежені можливості щодо поповнення запасів та викидів вироблених речовин. У цій роботі він підкреслював енергетичні, матеріальні та екологічні обмеження економічного зростання в майбутньому. Цій економіці він протиставляє «ковбойську економіку» – відкриту економіку з необмеженими ресурсами, яка стимулює виробництво та споживання, а також прагне до максимізації продуктивності. На його глибоке переконання, сучасна марнотратна «ковбойська економіка» врешті-решт має бути замінена на економіку, подібну до «космічного корабля «Земля»», яка розвивається завдяки відновлювальним джерелам енергії та характеризується ефективним використанням ресурсів [3, с. 7]. Свідченням об'єктивності передбачень Боулдінга щодо обмеженості ресурсів економіки є забруднення та виснаження природних ресурсів. Проблема шкідливих викидів він пропонував вирішувати шляхом трансформації цінової та податкової системи (забруднювачі мають платити за незручності, які вони створюють для навколишнього середовища), а проблему виснаження природних ресурсів – шляхом виробництва товарів з більш тривалим строком використання, що сприятиме зростанню відношення капіталу до доходу і спрощуватиме збереження запасів національних багатств.

Необхідність докорінних змін економічних поглядів в напрямку врахування екологічного фактора була усвідомлена дослідниками лише у 70-х рр.. Саме тоді почали з'являтися моделі, що намагалися врахувати екологічний фактор як обмежувальний фактор економічного зростання. Першою такою моделлю була модель глобального розвитку Форрестера (1971 р.), другою – модель Медоуза (1972 р.). Практичним висновком робіт Форрестера і Медоуза була необхідність «нульового зростання».

Подібні погляди, а також різке загострення екологічної напруги призвели до зародження концепції охорони навколишнього середовища. В результаті у майже половині країн світу почалося створення державних структур з охорони природи. Водночас у різних країнах світу стрімко розвивалась законодавчо-нормативна діяльність у сфері природокористування. Деяким країнам навіть вдалося досягти певного екологічного покращення ситуації, але, на жаль, якісних зрушень у цій сфері не відбулося. Загальна ідеологія еколого-економічного розвитку майже повністю дублювала концепцію фронтальної економіки, згідно з якою природоохоронна діяльність та витрати на охорону навколишнього середовища вважалися факторами, що стримують економічне зростання. Ця концепція не забезпечувала реальне розв'язання суперечності між економікою та природою, про що свідчить зростання екологічних проблем у глобальному масштабі.

Концепція сталого розвитку з'явилася тоді, коли суспільство визнало приреченість існуючого типу економічного розвитку, а також переконалося у вичерпності запасів при-

родних ресурсів і взаємозалежності еколого-економічних процесів. Відправною точкою створення концепції сталого розвитку вважається перша доповідь Римського клубу «Межі зростання» (1972 р.), в якій викладено передбачення щодо досягнення меж демографічного та економічного зростання та неминучості світової катастрофи в разі збереження поточних тенденцій природокористування та деградації навколишнього середовища в умовах обмеженості ресурсів Планети [4, с. 125-138]. Доповідь примусила світове суспільство замислитися над своїм майбутнім. В цьому ж році було проведено Конференцію ООН з проблем навколишнього середовища та створено Програму ООН з навколишнього середовища (United Nations Environment Programme, UNEP).

11 років потому Генеральна Асамблея ООН заснувала Міжнародну комісію з навколишнього середовища та розвитку (World Commission on Environment and Development, WCED), її головою стала прем'єр-міністр Норвегії Гру Харлем Брундтланд. У 1987 році Комісія Брундтланд опублікувала доповідь «Наше спільне майбутнє», в якій вперше містилося визначення поняття «сталий розвиток» – це «розвиток, що задовольняє потреби сучасного покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [5, с. 26].

На сьогоднішній день існує більше 60 визначень поняття «сталий розвиток». Провідний дослідник економічних аспектів забруднення довкілля Г. Дейлі визначає сталий розвиток як «гармонійний, збалансований, безконфліктний прогрес всієї земної цивілізації, груп країн (регіонів, субрегіонів), а також окремо взятих країн за науково обґрунтованими планами (методами системного підходу), коли в процесі неухильного інноваційного інтенсивного (а не екстенсивного) економічного розвитку країн одночасно позитивно вирішується комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації експлуатації, бідності та дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і цілих народів чи груп населення, у тому числі за етнічними, расовими чи статевими ознаками» [6, с. 112-122].

Слід зазначити, що лише в 1992 р. на Міжнародній конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро було офіційно визнано примат екології над економікою, а також сформульовано концепцію сталого розвитку та її принципи, що передбачає балансування інтересів населення та бізнесу, а також сприятливий стан навколишнього середовища.

Цілями сталого розвитку вважаються:

- 1) високий рівень життя;
- 2) процвітаюча економіка;
- 3) збереження природи.

Теорія сталого розвитку набула дуже великого поширення і почала застосовуватися на практиці у розвинутих країнах.

Дж. Кобб розрізняє слабку та сильну стійкість. Під «слабкою стійкістю» мається на увазі необхідність збільшувати загальну суму створеного людиною та природного капіталу, що ґрунтується на ідеї взаємозамінності цих двох видів капіталу. «Сильна стійкість» полягає в тому, щоб зберегти як штучно створений, так і природний капітал, оскільки вони взаємодоповнюють один одного [6, с. 28-32]. Поняття «сильна стійкість» більше відповідає концепції сталого розвитку, але, на нашу думку, застосування навіть «слабкої стійкості» було б набагато краще, ніж те, що відбувається на сьогоднішній день.

На рис. 1 проілюстровано нам три основні складові сталого розвитку.

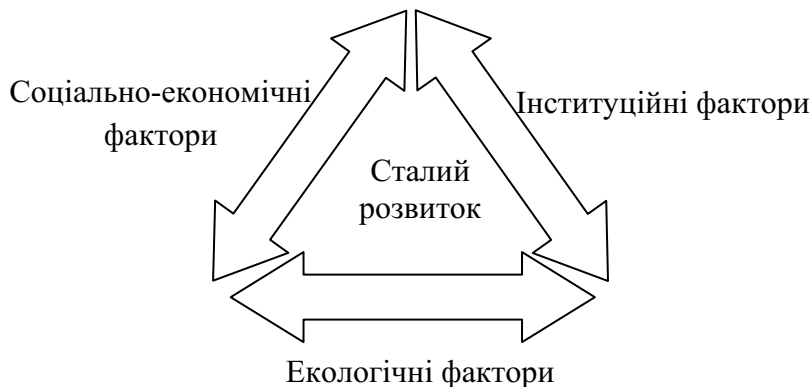


Рис. 1 «Трикутник» сталого розвитку [7]

на модифікації ринкової системи з обов'язковим включенням як традиційних, так і інноваційних методів виробництва.

Інституціональні фактори включають: рівень демократизації суспільства, свободу слова, свободу віросповідання та інші громадські свободи, рівень корумпованості економіки, витрати державного бюджету на науку та освіту, на оборону тощо. Важливим елементом є просвіта населення в усіх країнах. На нашу думку, саме просвіта може стати тим ключовим інструментом, завдяки якому буде досягнута масова обізнаність щодо необхідності сталого розвитку з метою забезпечення добробуту людства у майбутньому.

Екологічні фактори включають: кількість викидів парникових газів, викиди CO<sub>2</sub> на душу населення, деградацію земельних ресурсів – зміну лісових земель у відсотках до загальної території до загальної території земної суші, посівні та оброблювальні землі у відсотках до загальної території, втрату біологічного різноманіття. З екологічної точки зору сталий розвиток має сприяти мінімальному негативному впливу людини на навколишнє середовище [8, с. 225-226].

В найбільш загальному вигляді сталий розвиток у часі можна представити таким чином:

$$F_t(L, K, P, I) < F_{t+1}(L, K, P, I),$$

де  $F_t(L, K, P, I)$  — функція сталого розвитку;  $L$  — трудові ресурси;  $K$  — штучно створений (фізичний) капітал, засоби виробництва;  $P$  — природні ресурси;  $I$  — інституційний фактор,  $t > 0$  [1, с. 74].

Функція сталого розвитку є розширеною функцією виробництва  $Y = f(K, L)$ , з додаванням двох факторів: інституціонального та природних ресурсів. Ми вважаємо ці фактори надзвичайно важливими для забезпечення сталого розвитку, оскільки спосіб використання природних ресурсів (ощадливе або виснажливе) очевидно впливає на економічне зростання, а вплив інституційного фактора проявляється через традиції, релігійні переконання тощо, які визначають індивідуальність сталого розвитку кожної окремої країни.

На нашу думку, найбільш важливими є чотири критерії сталого розвитку:

1. Стабільність у часі кількості відновлювальних природних ресурсів (ресурсів гідросфери, біосфери, а також земельних ресурсів) або їхньої здатності виробляти біомасу, тобто необхідність забезпечення принаймні режиму простого відтворення. Наприклад, для земельних ресурсів це означає збереження площі найкращих сільськогосподарських

Соціально-економічні фактори включають: темпи приросту населення, ВВП на душу населення, нерівність в доходах різних верств населення, тривалість життя населення, енергозбереження, відкритість торгівлі та інше. **Забезпечення** соціально-економічного розвитку має ґрунтуватися

полів, або ж в разі їх зменшення має бути збільшений рівень виробництва продукції на території, що зменшилась.

2. Максимальне зниження темпу вичерпання запасів невідновлювальних природних ресурсів. Наприклад, уповільнення темпів видобутку нафти, газу тощо, а також їх заміна на альтернативні джерела енергії (сонце, вода, вітер).

3. Впровадження маловідходних ресурсозберігаючих технологій з метою мінімізації відходів, що забруднюють навколишнє середовище.

4. Стабілізація сучасного рівня забруднення навколишнього середовища і його подальша мінімізація.

Важливо зупинитися на механізмах реалізації критеріїв та принципів сталого розвитку. Можна виділити три теоретичні підходи щодо впровадження сталого розвитку: антропоцентричний, екоцентричний та ноосферний. [8, с. 228-232]

Антропоцентричний (утилітарний) підхід підкреслює важливість технологічного прогресу, завдяки якому сучасна цивілізація має можливість вижити та надалі розвиватися. Цей підхід ставить у центр світу людину. Ключовим його аспектом є врахування вимог суспільства щодо якості життя та зменшення забруднення навколишнього середовища з метою покращення глобальної екологічної ситуації, а також ухвалення узгоджених національних стратегій у сфері природокористування, боротьби з бідністю та підтримання економічного зростання. Реалізація цього підходу вимагає створення системи екологічного планування для забезпечення скоординованих дій держав з метою запобігання нераціональному природокористуванню. Згідно з цим підходом сталий розвиток – це розвиток, що забезпечує задоволення потреб сучасного покоління з урахуванням існуючих екологічних обмежень для запобігання негативного впливу на майбутні покоління.

Екоцентричний підхід наголошує на збереженні біосфери в процесі її еволюції. Цей підхід ставить у центр світу природну екосистему, від якої залежить якість життя людини, виходячи з припущення, що екосистема є більш чутливою до забруднення навколишнього середовища, ніж людина. У територіальному аспекті цей підхід спрямований на збереження так званого «золотого екологічного фонду» – територій, що майже не використовуються. Загальна площа земель планети Земля складає близько 13 млрд. га, з яких 4100 млн. га (31 %) займають ліси, 1,5 млрд. га (12 %) – сільськогосподарські угіддя та 3,4 млрд. га (26 %) – невикористовуванні землі, що застосовуються під пасовища. Найбільшим «золотим екологічним фондом» володіють Росія, Канада та Австралія [9].

Ноосферний підхід оснований на вченні Вернадського про ноосферу (сфера розуму) і полягає в тому, що людина, створюючи наукову думку, створює в біосфері нову геологічну силу. Біосфера, що формується науковою думкою соціальної людини, переходить у ноосферу, а метою науки є свідоме спрямування організованості ноосфери, розподіл багатств. В природі і суспільстві існують процеси впорядкування, становлення, накопичення розумної діяльності людини, яка і є джерелом трансформування світу. Становлення ноосфери пов'язане зі зміною системи суспільних цінностей, коли природа починає розглядатися як одна з найвищих цінностей суспільного буття, в результаті чого діяльність людини враховує екологічні фактори і стає екологічно адекватною, а не лише природопоглинаючою.

Впродовж свого розвитку глобальна економіка має пройти всі три стадії економічного зростання та зупинитися на сталому розвитку.

Україна задекларувала бажання запровадити концепцію сталого розвитку ще у 1992 р. на Міжнародній конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро, підписавши Декларацію Ріо і Програму дій «Порядок денний на ХХІ століття».

В 1997 році було створено Національну комісію з питань сталого розвитку України (Постанова КМУ від 8 жовтня 1997 року № 1123), яка проіснувала до 2003 року і потім була ліквідована. У 2003 році було ухвалено документ, який законодавчо визначав стратегію переходу України до сталого розвитку, – Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003-2015 роки».

Замість Національної комісії було створено Національну раду з питань сталого розвитку України. Перше і єдине її засідання відбулося 2 листопада 2009 року, на якому було схвалено проект Концепції переходу України до сталого розвитку, а також обговорено План заходів щодо утворення та функціонування мережі випробувальних лабораторій із визначення вмісту генетично модифікованих організмів у продукції, отриманої з їх використанням.

21 грудня 2010 року Президент України В. Ф. Янукович підписав Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». В Законі визначено головні цілі стратегії: 1) підвищення рівня суспільної екологічної свідомості, 2) поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки, 3) досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища, 4) інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління, 5) припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі, 6) забезпечення екологічно збалансованого природокористування, 7) удосконалення регіональної екологічної політики [10].

Цим Законом визначено два етапи реалізації національної екологічної політики:

1. До 2015 року – стабілізація екологічної ситуації, уповільнення темпів зростання антропогенного навантаження на навколишнє середовище, започаткування процесу переходу до природоохоронних стандартів ЄС, підвищення громадської активності у сфері природокористування.

2. 2016-2020 роки – імплементація європейських економічних норм і стандартів, впровадження системи стимулювання екологоорієнтованих структурних перетворень, забезпечення процесу ефективного екологічного партнерства між державою, суб'єктами економічної діяльності та громадськістю, просвітництво населення шляхом розповсюдження екологічних знань.

15 травня 2012 року було запропоновано на громадське обговорення Концепцію переходу України до сталого розвитку, яка була розроблена установами Національної академії наук України, Київським політехнічним інститутом, Українським товариством охорони природи, Всеукраїнською екологічною лігою та іншими зацікавленими сторонами. Згідно з цією Концепцією метою сталого розвитку в Україні має бути припинення деградації природних екологічних систем, а також забезпечення високої якості життя сучасного та майбутніх поколінь на основі запровадження нової моделі економічного розвитку країни, яка ґрунтуватиметься насамперед на збалансованому природокористуванні.

На нашу думку, запровадження Концепції переходу України до сталого розвитку доцільно провести у три етапи. Перший етап спрямований на зупинення процесів деградації, а також проведення комплексного оздоровлення природного середовища, подолання бідності як соціального явища, забезпечення єдності влади і суспільства в питаннях сталого розвитку. Його реалізація потребує впровадження нової політики в галузі освіти і виховання, науки і технологій у відповідності до принципів і завдань сталого розвитку. Другий етап – здійснення структурних перетворень в економіці, повна екологізація всіх сфер життя, а також технологічне оновлення виробництва. Третій етап – остаточний перехід України на засади концепції сталого розвитку.

На сьогоднішній день Україна фактично знаходиться на початковій стадії переходу до екологічно сталого розвитку, що підтверджує значення Індексу екологічної ефективності (Environmental Performance Index), який є вимірником екологічної складової сталого розвитку. Його мінімальне значення – 0, максимальне значення – 100. Він ґрунтується на двох загальних цілях захисту довкілля: а) зменшення впливу різних екологічних факторів на здоров'я людей, б) сприяння збереженню існуючої екологічної системи та запровадження збалансованого управління системою використання ресурсів. У рейтингу 2012 року, до якого включені 132 країни, у першу п'ятірку за цим індексом увійшли Швейцарія, Латвія, Норвегія, Люксембург, Коста-Ріка. Швейцарія посіла перше місце насамперед завдяки забезпеченню суворого контролю за забрудненням повітря, високого рівня якості питної води, а також контролю за втратою біологічного різноманіття. Україна посіла 102 місце в рейтингу (табл.1).

**Таблиця 1**  
**Дані Індексу екологічної ефективності України в 2012 році**

<b>Змінні</b>	<b>Отримані бали</b>	<b>Рейтинг</b>
Індекс екологічної ефективності	46,3	102
Вплив довкілля на здоров'я людей	72	61
Забруднення повітря (вплив на людей)	69,2	62
Екологічні фактор хвороб	75,4	60
Вода (вплив на людей)	68	53
Забезпечення життєдіяльності екосистеми	35,3	115
Сільське господарство	45,2	87
Забруднення повітря (вплив на екосистеми)	18,8	112
Біорізноманіття та середовище існування	46,4	88
Зміна клімату	25,1	107
Риба	19,4	82
Ліси	88,9	47
Вода	18	94

*Джерело: [11]*

Найгірша ситуація в Україні спостерігається із забезпеченістю водними ресурсами, забрудненням повітря та риболовством. За рівнем прогресу у зменшенні впливу на довкілля протягом 2000-2010 років Україна посіла 82 місце.

Слід зазначити, що основними перепонами на шляху впровадження в Україні концепції сталого розвитку залишаються, по-перше, спеціалізація на виробництві сировинної та низькотехнологічної продукції, по-друге, величезна енергомісткість виробництва, що свідчить про зростання частки найбільш екологонебезпечних галузей у промисловому секторі України.

Висновки: До 70-х років ХХ століття екологічний фактор взагалі не розглядався в контексті екологічного зростання, свідченням чого є концепція фронтальної економіки. З початку 70-х років ХХ століття почали створюватися моделі, які передбачали врахування екологічного фактора як фактора, що стримує економічний розвиток. Перша доповідь Римського клубу «Межі зростання» (1972 рік) стала відправною точкою створення концепції сталого розвитку, відповідно до якої екологічний фактор розглядається як такий, що стимулює, а не стримує економічне зростання. Більшість країн світу знаходяться на різних етапах впровадження моделі сталого розвитку, ключовими цілями якого є високий рівень життя, розвинена економіка та збереження екології.



Проблема економічного зростання і переходу до концепції сталого розвитку є дуже актуальною, хоча і доволі болючою для України. На жаль, на сьогоднішній день перехід до сталого розвитку в Україні відбувається занадто повільно.

На нашу думку, цей перехід може бути прискорений завдяки екологізації та модернізації економіки. Відповідні заходи мають передбачати, по-перше, впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій, по-друге, вдосконалення екологічного законодавства, по-третє, впровадження системи платного природокористування, по-четверте, створення ринку екологічних послуг (екологічні страхові компанії, екологічні банки, аудиторські фірми тощо).

### Список використаних джерел

1. Экономика природопользования: учебник для бакалавров / В. И. Каракеян. – М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2012. – 576 с.
2. Экология и экономика природопользования: ученик для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям / под. ред. Э. В. Гирусова. – 4-к изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 607 с.
3. Boulding K.E. Environmental Quality in a Growing Economy / Ed. by H. Jarrett. – Baltimore (MD): Johns Hopkins Univ. Press, 1966. – P. 3–14.
4. Медоуз Д. Пределы роста: доклад по проекту Римского клуба. – М.: Издательство МГУ, 1991. – 257с.
5. Our Common Future. WCED // Oxford Paperbacks. – 1987. – P. 43.
6. Daly H., Cobb J. For the Common Good. Boston: Beacon Press., 1994. – 293 p.
7. Environmental Indicators: Regional stability and Theater Engagement Planning [Electronic resource] – Mode of access: <http://www.aepi.army.mil/publications/overseas-international/docs/env-indicators-reg-stability.pdf>.
8. Экономика и организация природопользования: ученик для студентов вузов, обучающихся по направлению «Экономика» / Н. Н. Лукьянчиков, И. М. Потравный. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 687 с.
9. The global need for food, fibre and fuel – is there enough land to satisfy the demands? [Electronic resource] – Mode of access: <http://www.sifi.se/nyheter/the-global-need-for-food-fibre-and-fuel-%E2%80%93-is-there-enough-land-to-satisfy-the-demands>.
10. Закон України “Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.
11. Environmental Performance Index 2012. [Electronic resource] – Mode of access: <http://epi.yale.edu/epi2012/countryprofiles>.